

Uni on elu nägu

Eva Koff. Kirgas uni. Tallinn: Härra Tee & proua Kohvi, 2021. 264 lk.

Eva Koffi debüütromaan „Sinine mägi” (2017) lõi ilmudes laineid, ent iga algus teeb ettevaatlikuks. Õnnestunud debüüdile võivad järgneda hõredad read. „Kirka une” puhul võib aga kergendunult hingata: Koff ongi hää, erksa ja treenitud kujutlusvõimega kirjanik, kelle sulg on terav ja täpne. Nii nagu esikromaan, tõi ka „Kirgas uni” talle Eesti Kirjaniku tiitli. Sel puhul kommenteeris Mihkel Kunnus: „Eva Koff on üks viimase aja tugevamaid ja väljakujunenuid prosaiste, kelle teosed pole blogijakiirusel puusalt tulistatud, vaid piisavalt laagerdunud ja küpsed. [...] Nende kerge loetavus ja kaasahaaravus võib tagantjärele üllatada, sest kummitama jäävad ootamatult kauaks. Et aines on kohalik

ja eesti keel säravnõtke, väärrib Eva Koff tiitlit Eesti Kirjanik rohkem kui küll.”¹

Uus romaan on debüüdist väga erinev, teise temaatikaga, lähilugemisel sümmeetrilistest struktuuridest ja sümbolitest tiine lugu. Kõige keskmes on une ja (n-ö) reaalsuse piirid ja nende segunemine. Autor ise ütleb: „Elame tegelikult väga suure osa oma elust unes ja unistustes, olgu need kas tulevikuplaanid, minevikumälestused või lausa unenäod. [...] Nii unenägude unes kui ka süvaunes toimub ajus nii palju asju, seega kes saab siis öelda, et need kogemused on vähem reaalsed kui füüsilises maailmas toimuv?”²

Teos algab põnevikuna: kadunud on Aletheia Grupi liider Meelis Luik ja seitse

¹ Liivi muuseumi aasta kirjanik on Eva Koff. – ERR-i kultuuriportaal 23. VIII 2021.

² A. Häkli, Eva Koff uuest teosest „Kirgas uni”: tahtsin kirjutada midagi väga erinevat oma debüütromaanist. – ERR-i kultuuriportaal 28. IV 2021.

töötajat on hangunud olekus, tardunud eneseisundisse. Kohe alguses tulevad mängu meeldejäädavad motiivid. Tolles hele-modernses tõekantsis (kr *aletheia* 'tõde') hakkavad maad võtma tõe selgusele vastanduva unustuste jõe, unenägude maailma vormelid, mis loo lõpuni lugejat erguna hoiavad. See ulmeline põnevusliin on võrreldav Rein Raua romaaniga „Viimane kustutab tule” (2018), kus samuti igapäevane Eesti elu seguneb fantastiliste motiividega.

Rist

Lugu keerleb nelja peategelase ümber, kes moodustavad omamoodi risti. Vertikaalsel teljel on mees ja poiss. Ühes otsas on teatrilavastaja Guido, kelle kreedoks on Tõde: „Konfessioonid olid põnevad, aga totter oleks loobuda kõikide konfessioonide, filosoofiliste diskursuste ja aja-loosündmuste taga ja üle olevast lõputust ja lõplikust Tõest” (lk 10). Maise maailma tõeotsingutes on aga alati ebasümmeetriaid. Guido poeg on n-õ hukule määratud – ta on finantsanalüütik, matemaatika usku. Vertikaalse telje alumises (või hoopis ülemises) otsas on poiss Jaan, kes satub unenäos Palestiinasse ning peab sealset elu ja inimesi samaväärseks oma ärkveloleku eluga pealinnas. Ühtlasi leiab ta spontaanselt usu – ristiusu, mis ei ühildu tema ema esoteerilise maailmavaatega. Jällegi üks usklik ja üks hereetik, lapsevanema ja lapse olemuslik vastandumine.

Horisontaalsel teljel seisavad naised. „[S]maragd tõmbab ligi soovitud ja võimendab rahavooge, karneool aga abistab ärialal, suurendab turvatunnet ja hoiab usku imedesse, et jõuaksid seeläbi oma tõelise minani...” (lk 24) Nii otsib Anastassia kõigele tuge ja seletust kristallide mitmetahulisest maailmast.

Horisontaali teises otsas on neuroteadlane Hele, kes töötab uneuuringute kesku-

ses. Tema elu on täiesti ratsionaalne. Ainult pealt nähtud Notre-Dame'i põlemine oli jätnud talle kustumatu jälje: „Inimesed seisid ja laulsid oma kirikulaule [---] Hämar oli, ainult leegid ja tänavavalgustus. Ma ei ole absoluutselt usklik [---], aga midagi hästi kummalist oli selles laulus, nendes inimestes, kes seisid vaikselt ja siis jälle laulsid.” (Lk 45)

Kõigi nende tegelaste eludesse tungib unenäoline maailm: veriseid jäsemeid õgiv ülemus, teatrikoridorides hulkuvad kummituslikud naisterahvad, XIII sajandi ülik ja palestiinlasest tüdruk. Ja ajapikku saab mõni neist unenäolistest tegelastest üha enam tegelikkuse osaks. Ei ole selgeid piire, seejuures oskab Koff seda müsteeriumi veenvalt esitada. Muidugi on mõningaid konarusi, ent need ei häiri, sest pinnale jääb ulmaline üldmulje ja suur hulk elu-filosoofilisi küsimusi.

Kirgas uni ja tõejärgne ajastu

Kirka une fenomen on teada. Hele sõnades: „Inimene teab, et näeb und, ja on võimeline juhtima oma unenäo käiku” (lk 37). See muutub aga keerulisemaks, kui kaovad selged piirid magamise ja ärkveloleku vahel. Mõni Koffi romaani peategelane uinub siis, kui ta seda teha ei tohiks, mõnd vaevab unetus; üht tabavad liiga elavad unenäod, teist jälle kummastavad unenäolised hetked ärkveloleku ajal. Mõnes mõttes võiks see kõik olla meie praeguse argielu metafoor. Nii nagu mainitakse Eesti Kirjaniku väljakuulutamise pressiteates: „Teos on aktuaalne nii sündmustiku kui ka teemavaliku tõttu. Tõejärgse ajastu meelemullidesse ilmuvaid mõrasid peavad tunnistama nii ratsionaalne neuroteadlane kui kristallidest väge ammutav esoteerik [---].”³ Teisalt on õigus Eret Talvistel, kes märkab vihjet Gilles Deleuze'ile ja Félix

³ Liivi muuseumi aasta kirjanik on Eva Koff.

Guattarile ning tõlgendab Koffi teost just nende kasutatud mõistete kaudu.⁴ Muidugi saab nendele lisada Shakespeare'i, Calderóni, idamaised lood und nägevatest liblikatest ja palju muud – neile kõigile teeb autor tekstis viisaka kummarduse.

Minu kätte pole ammu sattunud ühtegi nõnda mitmetasandilist kodumaist romaani, mis esmapilgul tundub lustakas ja kerge, aga kus on hulk tõlgendusvõimalusi ning mille küsimusepüstitused ja niidiotsad ei anna pikka aega rahu. Huvitav on teost lugeda ka religiooniuurija, eriomaselt esoteerikauurija vaatekohast. Religiooni ja teaduse kokkupõrked on praeguses ühiskonnas teravalt esil. Kristallide ja eneseabi-teede kirjeldused „Kirkas unes” on täiesti usaldatavad. Seejuures püüab autor mõista kõiki osapooli. Ta paneb kõrvuti traditsioonilised ja ebatraditsioonilised usud, usu vääramatusse teadusesse või kunsti ülemusse, ning näitab, et kõik need pealtnäha hermeetilised keskkonnad kipuvad üksteisega kohtudes mõranema. Elame liminaalsel ajastul, kus üha rohkem hääli kuulutab mingit üleminekut, murrangut, olgu see siis progressi või regressi, hävingu või uue ajastu lootuses. Unenägu ise kõneleb ja ütleb: „Kõik on kokku unenägu, kõik see rägu... [---] Nii et ärge eristage kunstnikke ja teadlasi. Nad räägivad sama asja, juba sadu aastaid ikka sama asja.” (Lk 228) See võib olla autori üleskutse haarata maailma suuremalt. Meid ümbritsevad lõputud mustrimängud, mis kusagile ei jõua, ja teooriad, mis üksteisega sõbraks ei saa. Muutus ja sulandumine toimub alles siis, kui mängu tuleb kogemus – kui iga üksikisik kohtub omaenda argielus millegi seletamatuga või kellegi teisega, kes tema igapäeva esmapilgul ei sobitu.

Remargina tasub ära tuua viimase aja romaanides sageli häiriva asjaolu: autor on

⁴ E. Talviste, Mis juhtub magaja teadvusega? – Sirdp 18. VI 2021.

küll kõvasti eeltööd teinud, kogunud fakte ja teadmisi, usinasti raamatuid ja veebilehti sirvinud, aga seda kõike on nii palju, et eeltöö higimaik jääb teosele külge. Koff vastandub sellele mõnusa irooniaga, pannes näiteks Guido hõikama: „Minu ülesanne Komeedi teatri juhina on tõestada, et *kunst* on tee tõe juurde, ei midagi rohkemat ega vähemat. Tsiteerin Wikipediat [---].” (Lk 224) Sellele järgnebki pikk tsitaat. Eeltöö ja infokillud on olemas, aga lugeda on hää. Ja seda veel mõneski kohas, kus oleks võinud tegelased targutama panna. Koffi loodud maailm on loomulik.

Kui vaadelda raamatutegelasi inimesetena, siis peab mainima, et suur osa segadusest, mis nende elu tabab, paistab tulenevat pelgast harimatusest. Meie haridussüsteem keskendub ainult ärkvelolekule, aga kui võtta ette mõni keskaegne tekst või hoopis ida tarkuseõpetus, siis on näha, kuidas unenäomaailmad on alati olnud inimese arengu osa. Kirkad uned on samm tavaolekus tabamatute teadvusseisundite poole. Hirm oma igapäevaste kontuuride kaotamise ees on suur, aga traditsiooniliselt on ikka teatud, et „[u]ni on sama tähtis kui toit, võib-olla tähtsam isegi” (lk 228). Seda ütleb raamatus Hele, taipamata oma öeldu sügavamalt tähendust.⁵ Uni, selle puudumine või küllasus, unenägede pildimaailmad näitavad meie ja ühiskonna ärkvel oleva meele tervist, kisuvad esile murekohad, mida päikesevalguses ilma varjuta näha pole.

Aga vahest polegi see taipamine ja analüüs olulised. Raamatu peategelased saavad uneilmast puudutatud ja see muudab neid, meie saame puudutatud Eva Koffi sõnadest ja muutume samuti.

SIIM LILL

⁵ Lääne unenäopraktikate kohta vt nt P. Kingsley, In the Dark Places of Wisdom. Point Reyes: The Golden Sufi Center, 1999. Ida omadesse on heaks sissejuhatuseks: T. W. Rinpoche, Tiibeti unenäo- ja unejoogad. Tlk T. Rinne. Tallinn: Ersen, 2012.